Cultuur-historische wandeling in het groen

Groen van Toen

Open monumentendag Heerlen 2012

Heerlen

Groen van toen

Open Monumentendag is een landelijk initiatief waaraan Heerlen al jaren meewerkt. Dit jaar is de datum bepaald op het weekeinde van 8 en 9 september en het centrale thema is Groen van Toen.

In Heerlen is dit vertaald naar een Cultuurhistorische wandeling door het bekende Aambos. U kunt hier zondag 9 september tussen 11.00 en 17.00 uur op eigen gelegenheid genieten van een prachtige wandeling langs diverse Heerlense monumenten. De wandeling voert u door het Aambos met een uitloop tot aan Kaldeborn.

Deze wandeling is een combinatie van een heerlijke wandeling en het bekijken van een aantal monumentale panden. Start- en eindpunt is de 'Priramide' het gebouw van Scouting Kapelaan Berix. Tot het 6de monument loopt iedereen dezelfde route. Hier kunt u kiezen voor de korte (10 km) of de lange (20 km) route. De totale route is redelijk begaanbaar, ook voor rollators en scootmobielen.

Er zijn twee punten aan de route waar u even kunt genieten van een kopje koffie en een versnapering. Hoeve Corisberg, halverwege de lange route en de Oliemolen vlak bij het verstrek een aankomstpunt.

Speciaal voor deze dag is de route voorzien van bewegwijzeringspijlen. Maar u kunt de route ook na Open Monumentendag 2012 lopen. In deze folder staan alle bezienswaardige gebouwen, compleet met foto en adres.

Tijdens Open Monumentendag kunt u de Cultuurhistorische wandeling in het groen afsluiten met een rondleiding op het Kerkhof aan de Akerstraat. Hier wordt om 12.00, 13.00, 14.00 en 15.00 uur een rondleiding gegeven door Jan Jeunissen van de Heemkundevereniging Centrum Heerlen.

Voorwoord

Barry Braeken

Heerlen is een jonge stad en heeft veel eigentijdse monumenten waar ik persoonlijk erg van kan genieten. Maar voor wie Heerlen vooral kent als jonge en moderne stad, brengt Monumentendag 2012 een verrassing.

Een wandeling vanuit het centrum van een stedelijk gebied met 240.000 inwoners. Met sferen die daar niet bij passen: een bos, een beekje en een molen. Een bruggetje, bronnen en een uitzicht op een veld met een historische boerderij. Landschappen van een landelijk verleden ... en toch nooit verder dan enkele honderden meters van de 'stad' vandaan.

Een kant van de stad die velen nog niet kennen.
Een ontdekkingstocht die ik iedereen van harte gun.

Barry Braeken, wethouder ruimte, wonen en cultuur

Colofon

Dit is een uitgave van de Commissie Open Monumentendag Heerlen en is gedrukt in een oplage van 250 exemplaren.

Concept en lay-out	T-Force Communicatieburo
Teksten	Fred Vondenhoff, Roelof Braad Mark van Dijk en Ton van Mastrigt
Keuze route	Ton van Mastrigt, Martin van der Weerden, Jo Fox, Moniek Claessen
Beeldmateriaal	Jo Janssen Collectie Eijckheyt Collectie Ton van Mastrigt Archief Commissie OMD Heerlen

De Commissie Open Monumentendag Heerlen is een samenwerkingsverband tussen de Gemeente Heerlen, Historisch Goud - Rijckheyt, LGOG Kring Parkstad Limburg, Stichting Historische Kring Het land van Herle, Stichting Cyclocross Heerlen, VVV Zuid Limburg en de heren Ton van Mastrigt en Jo Fox.
Dit jaar wordt de Commissie OMD Heerlen aangevuld door de Heemkundevereniging Centrum Heerlen.

Gemeente Heerlen
www.heerlen.nl

VVV Zuid Limburg – Liefde voor het leven
www.vvvzuidlimburg.nl

Het Land van Herle
www.rijckheyt.nl

Stichting Cyclocross Heerlen
www.cyclocrossheerlen.nl

historisch goud
www.historischgoud.nl

LGOG
www.bernardinuscollege.nl

© September 2012, Commissie Open Monumentendag Heerlen.

1. **Scoutinggebouw Kapelaan Berix**
   Michel van de Berg, 2006-2007
   Gasthuisstraat 52

2. **Aambosbrug (1920)**

3. **De (Aambos)kei**

4. **Mgr. Laurentius Schrijnenhuis**
   Frits Peutz 1932
   Oliemolenstraat 60

5. **Vier 'Oostenrijkse' woningen**
   1948
   Oliemolenstraat

6. **Woonhuis**
   W.J. Mulckhuyse, 1929
   Oliemolenstraat 44

7. **Woninggroep**
   Jan Stuyt, 1920-1925
   Molenberglaan 112-124

8. **Groep woonhuizen**
   Jan Stuyt, 1920
   Bergstraat 11-21

9. **Broederschool met Broederhuis**
   Frits Peutz, 1921
   Kerkraderweg 7-9

10. **Café-restaurant Wilhelmina**
    Molenberglaan 125

11. **Voormalige St. Theresia school**
    Peutz 1931;
    verbouwing Ton Vandenbergh 1990
    Kerkraderweg 76

12. **Schiffelerhof**
    Schiffeler 1-13

13. **Schiffelerbos met vijvers**

14. **Hoeve Corisberg**
    Corisbergweg 1

15. **Woonhuis**
    Erol Öztan, 2006
    Onderste Caumer 16

16. **Woonhuis**
    (voorheen hoeve en oliemolen)
    Onderste Caumer 2

17. **Hoeve Boven de Poort**
    ('De Erk')
    Johannes de XXIII-singel 46

18. **Caumer(graan)molen**
    Caumermolenweg 12

19. **Oostenrijkse woningen**
    Caumermolenweg

20. **RK Kerk met pastorie**
    C. en J. Franssen, 1927
    Gerard Bruningstraat 2-4

21. **Hoeve Molenberg**
    Justus van Maurikstraat 37

22. **Landhuis**
    F. Peutz, 1919
    Caumerbeeklaan 80

23. **Woninggroep**
    Jan Stuyt, 1920
    Molenberglaan 46-48-50

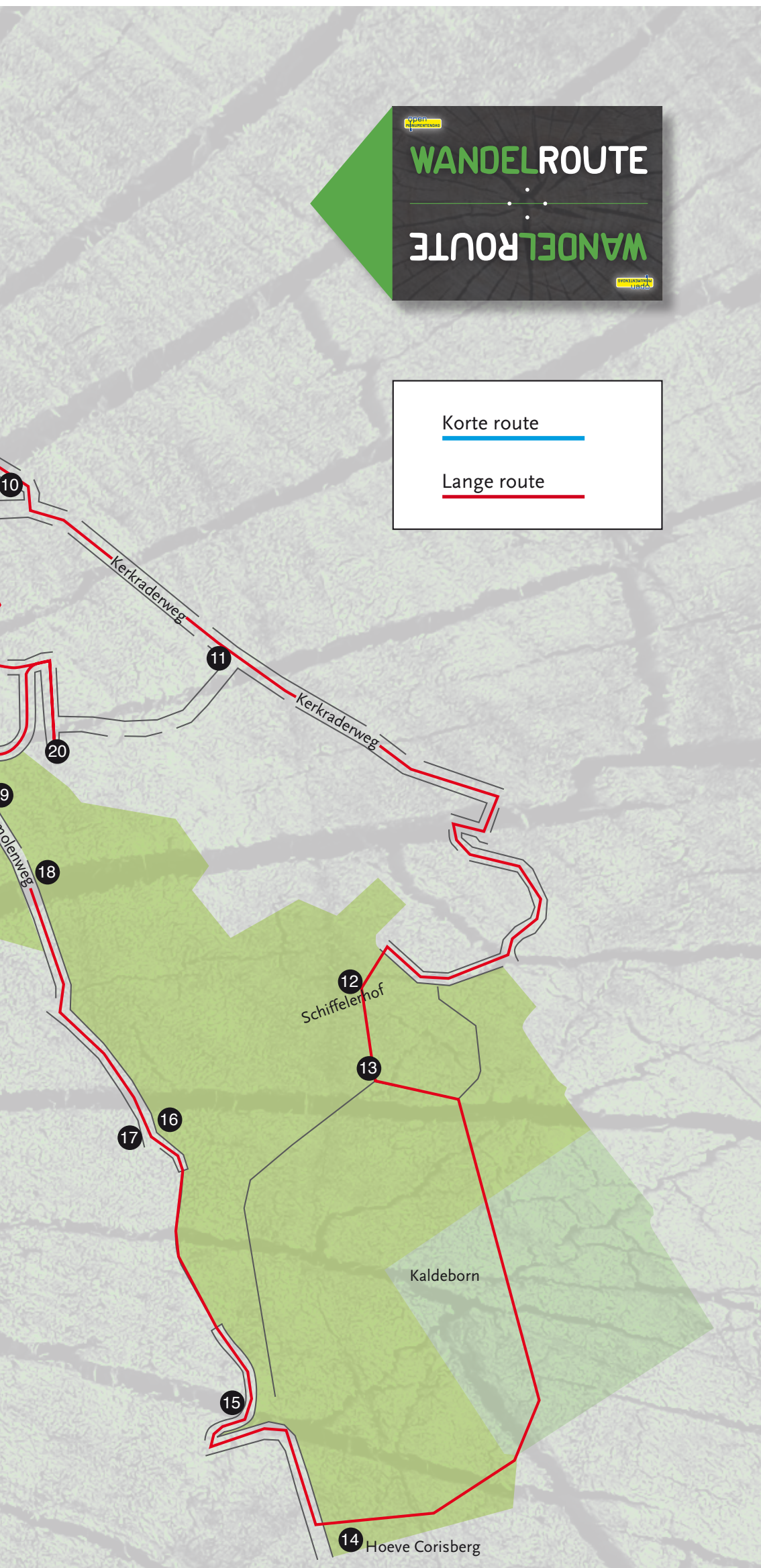

24. **Woonhuis**
    W. Tap, 1927
    Molenberglaan 27

25. **Dubbele villa Hertzdahl-Horn**
    J. Gratama en N. Ramakers, 1918
    Molenberglaan 15-17

26. **Villa Francisca**
    A. Boeken, 1921
    Sint Franciscusweg 69

27. **Bernardinuscollege**
    Jos. Seelen, 1912; uitbreidingen: Jos. Wielders, 1923-1931, P.W. Lerou, 1958
    Akerstraat 95

28. **Woonhuis Kupka**
    Fritz Peutz, 1954
    Sint Fransiscusweg 29

29. **Woonhuizen Leenaers**
    Fritz Peutz, 1934
    Sint Antoniusweg 7 en 9

30. **De Oliemolen**
    Oliemolenstraat 32

31. **Iepenpage**

32. **Groep drive-inwoningen**
    J.J. Fanchamps,1958
    Groene Boord

33. **Dubbel woonhuis**
    Frits Peutz, 1950
    Groene Boord 15 en 17

34. **Voormalige Verpleegstersflat**
    Frits Peutz, 1954
    Groene Boord 21

1

Scoutinggebouw Kapelaan Berix

Michel van de Berg, 2006-2007

Gasthuisstraat 52

De Scoutinggroep Kapelaan Berix behoort tot de oudste groepen van Limburg. Zij ontstond voor de oorlog onder de naam Sint Paulusgroep, met als thuishaven de Schelmentoren.
Het huidige gebouw is niet zonder slag of stoot tot stand gekomen. Om in de groene beek zone, die hier zo beeldbepalend is te mogen bouwen, moest het een bijzonder ontwerp worden. De scoutinggroep en hun adviseur André Pellegrom hebben van begin af aan een vorm voorgesteld, geïnspireerd op een tent. Het gebouw heeft een vierkante plattegrond (16,5m x16,5 m) en een tentdak met vier gelijkbenige driehoeken die vanaf het beekniveau omhoog rijzen. De hoogte is 12,5 meter en het totale vloeroppervlak is circa 450 vierkante meter verdeeld over drie niveaus. Op deze wijze wordt de plaats gemarkeerd waar ooit de Romeinse legers de Caumerbeek overstaken. De architectuur speelt in op het imago van het moderne Heerlen en verwijst tevens naar de tentenkampen van vele generaties scouts.

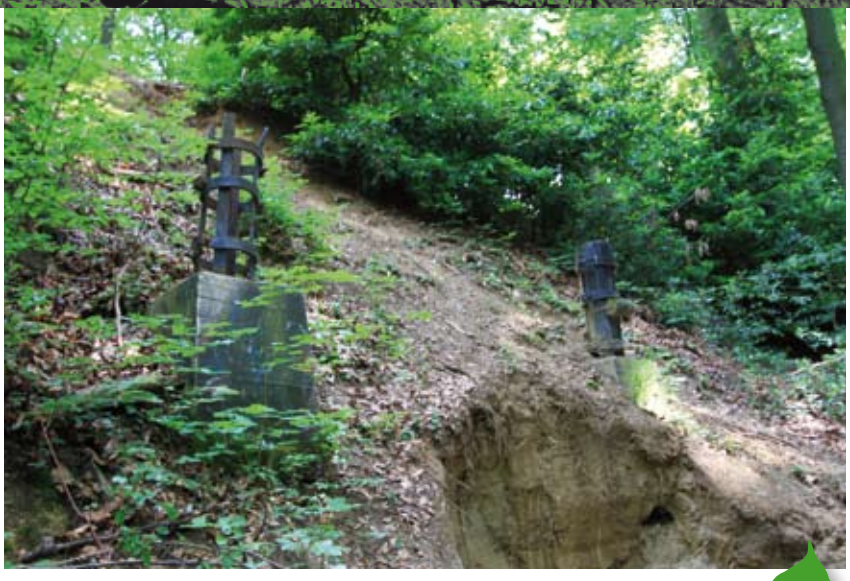

2

Aambosbrug (1920)

Eeuwenlang was het 'Aambosch' een hakhoutbos (midden bosbeheer). In november 1917 kocht de gemeente het oude hellingbos nabij de Caumerbeek, een perceel van 4,2 hectare, aan van de erven Sarolea. Vanaf 1919 werd de aanwinst omgevormd tot 'stadwandelparkje'. Nieuwe beplanting, omheining en een boswachterswoning volgden. Maar ook verlichting, houten banken en een fontein. Andere percelen zoals het 'Tijdig-boschje' werden toegevoegd, een muziekkiosk en horeca-uitspanning met dansvloer werden aangelegd. Een mijndirecteur schonk twee herten, het begin van een heus hertenkamp. Van 1930 tot ongeveer 1965 was het Aambos een groen symbool van vertier en romantiek in de mijnstad Heerlen.
Een vroeg onderdeel van de aankleding was de rustieke houten voetgangersbrug uit 1920. Meerdere malen gerepareerd, maar na getroffen te zijn door een omgevallen boom werd de brug in 2011 gesloopt. In de zomer van 2012 is een nieuwe brug geplaatst. De moderne vormgeving verwijst naar de bomenstructuur in dit stukje 'groene erfgoed' van Heerlen.

3

De (Aambos)kei

Deze kei is geen kei. Het is een grote brok verkit tertiair zand. Toen men in juni 1932 bij graafwerkzaamheden voor de fundering van het Retraitehuis (later UTP) aan de Oliemolenstraat op een geweldige steen van 4 bij 2 en 1,5 meter stootte, werd deze bij de hoogste ingang van het Aambos geplaatst (ingang Bospad). Het gevaarte weegt circa 15.000 kg. en bleek tweemaal zo groot te zijn als zijn bekende Amersfoortse collega.
De zandsteen is ontstaan aan het eind van het Tertiair door het samenkitten van zand en grind en onder invloed van kiezelzuur en ijzerverbindingen. Toen het grootste deel van de omringende tertiaire afzettingen werd geërodeerd en verdween, bleef deze verkitte zandsteenblok op het Molenberg-plateau achter. Vergelijkbare brokken worden ook gevonden in het Vijlenerbos en het Hohes Venn bij Monschau. De 'Amersfoortse kei' en andere zwerfstenen zijn tijdens de ijstijden door het landijs van elders naar Nederland getransporteerd.

4

Mgr. Laurentius Schrijnenhuis

Frits Peutz 1932

Oliemolenstraat 60

Dit voormalige retraitehuis voor meisjes en vrouwen is in 1932 gebouwd. Van 1961 tot 1999 diende het gebouw als Hogeschool voor Theologie en Pastoraat (HTP / UTP).
Het gebouw is een jong monument, waarvan de architectuur aansluit bij de stijl van het Nieuwe Bouwen. Het monumentale pand, met een constructie van staalskeletbouw en vliesgevels, bestaat uit een aantal bouwvolumes waarin de diverse functies van het retraitehuis waren ondergebracht. Deze schokbestendige constructie werd gekozen omdat het gebouw op de breuklijn van twee mijnconcessies ligt. In 2003 won Peutz Architecten BV een prijs met de renovatie van dit gebouw. De lichte constructie veroorzaakte verschillende problemen en vergde diverse maatregelen, zoals dubbelglas in stalen kozijnen, het herstellen van de witte gevels waarin men de veldspaatsplinters kon zien glinsteren, en begroeiing met sedum met computergestuurde beregeningsinstallatie op kritische daken. Nu een multifunctioneel kantoorgebouw.

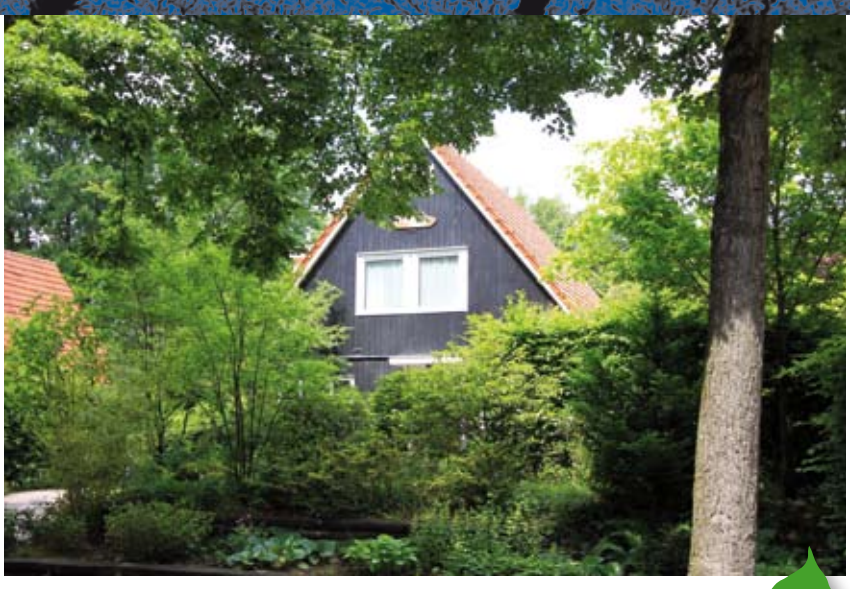

5

Vier 'Oostenrijkse' woningen

1948

Oliemolenstraat

Deze woningen treffen we op meer plaatsen in Parkstad Limburg aan. In Groen van Toen zijn ze te vinden aan de Oliemolenstraat en aan de Caumermolenweg. Kort na de Tweede Wereldoorlog werden in Nederland circa 800 van deze noodwoningen gebouwd. Limburg kreeg er 200 toegewezen; ook de gemeente Heerlen en een aantal mijnbedrijven toonden belangstelling. De woningen werden als een compleet bouwpakket uit Oostenrijk aangeleverd en door plaatselijke aannemers in korte tijd, op een fundering plus kelder, gemonteerd. Een aanvankelijke scepsis over de 'primitieve' bouwwijze veranderde snel. De woningen blijken een goed wooncomfort en een lange levensduur te hebben. Oostenrijk had na de oorlog niet alleen een groot voedseltekort maar ook een gebrek aan buitenlandse valuta. Dat laatste gold ook in Nederland. Er ontstond ruilhandel in Europa: als tegenprestatie voor de woningen gingen zaden, gedroogde groenten en visconserven naar Oostenrijk. Een groot deel van het gebruikte hout was overigens afkomstig uit Zweden.

6

Woonhuis

W.J. Mulckhuyse, 1929

Oliemolenstraat 44

In het stadsuitbreidingsplan uit 1928 van de gemeentelijke stedenbouwkundige Jos Klijnen werd het hellingbos aan de Caumerbeek uitgebreid en doorsneden door de Oliemolenstraat (helling 16%).
Er verrezen te midden van het bos enkele mooie landhuizen, zoals huisnummer 44 met zeer expressieve, grote dakvormen.
W.J. Mulckhuyse was chef van de bouw- en mijnschadeafdeling van de 'Willem-Sophia' te Spekholzerheide.
De architectuur wordt gekenmerkt door horizontale, asymmetrische accenten. Opvallend zijn de geprononceerde uitkragende gootlijsten, de monumentale schoorstenen, de baksteenversieringen, de trapeziumvormige erker en de met geometrische motieven bewerkte deuren.

7

Woninggroep

Jan Stuyt, 1920-1925

Molenberglaan 112-124

Deze woninggroep vertoont een grote verscheidenheid in architectonische vormen en materialisatie. De harmonie met de omgeving is voor Stuyt belangrijk. We zien hier een klimmend silhouet, meegaand met de helling van de Molenberg.
Vaker zien we in het werk van Stuyt het grote voorgevelraam met rondboog dat rechtlijnig is ingedeeld. In samenwerking met het uitbundige veelvlakkige dak ontstaat hier zo een accentuering van de bocht in de Molenberglaan.
De woningbouw op en bij de Molenberg vormde in deze jaren een belangrijke bron van opdrachten voor Stuyt.

8

Groep woonhuizen

Jan Stuyt, 1920

Bergstraat 11-21

Aan het slingerende stratenplan tegen de helling van de Molenberg ontwierp Stuyt voor de Vereniging Woningbouw verschillende beambtenwoningen. Hij maakte gebruik van verschillende hoogtes, bouwvormen en wandafwerkingen. Kenmerken zijn de driedelingen en de stuiters als versiering.
De groep van zes woningen bestaat uit drie dubbelblokjes. Het middenblok is niet meer oorspronkelijk door het verdwijnen van de luiken en oude kozijnindeling.
Het principe van de driedeling wordt hier versterkt door een gemetseld vlak dat de twee oprijzende elementen met elkaar verbindt.
De dakkapellen hebben bescheiden klauwstukken en het muurtje voor de portiek een ‘Stuyter’.

9

Broederschool met Broederhuis

Frits Peutz, 1921

Kerkraderweg 7-9

Het onderwijs aan de RK Onze Lieve Vrouweschool zou gegeven worden door de Maastrichtse congregatie van de Broeders van de Beyaert. Al snel werd het de 'Broederschool', een naam die later officieel werd. In de school zien we moderne, grote glasoppervlakten in de ramen. Opmerkelijk was het oorspronkelijk als vrij hangende overkraging uitgevoerde dak. Later werden daar niet-dragende pilaren van baksteen onder gezet om de afvoerpijpen te camoufleren.
De 'achterkant' was oorspronkelijk gepland als voorkant met hoofdingang, maar dat werd na de bouw van het kloosterhuis wegens ruimtegebrek gewijzigd. Maar deze frontgevel met zijn drievenstertraveeën toont nog duidelijk de beoogde monumentaliteit. Peutz' voorliefde voor klassieke details, vooral in zijn vroege werk, blijken uit de zuilen met letterfries: Laudate Pueri Dominum: 'Kinderen, looft den Heer'.
In het Broederhuis is baksteen opvallend gecombineerd met Kunradersteen in de verbindende stijlen boven de rondboog-ingang in de gevel.

10

Café-restaurant Wilhelmina

Molenberglaan 125

Het pand markeert de scherpe hoek die ontstaat door de ontmoeting van de Kerkraderweg met de omhoog slingerende Molenberglaan. Van de oorspronkelijke architectonische luister is na een aantal verbouwingen veel verdwenen. Opmerkelijk zijn de bovenlichten met horizontale roedeverdeling die verwijzen naar de Amsterdamse School. Een ander in het oog springend detail is het kapiteel op de vier gemetselde kolommen in de voorgevel, met versieringen verwant aan Art Deco.

11

Voormalige St. Theresia school

Peutz 1931; verbouwing Ton Vandenbergh 1990

Kerkraderweg 76

De oude RK meisjesschool ('Treesjesschool') bestond uit twee bouwlagen en had op iedere laag drie klaslokalen van ongeveer 50 vierkante meter. Het gebouw is gemetseld met baksteen in kettingverband, per klaslokaal is er een groot stalen raamkozijn. Ronde vlakken met veel glas geven het trappenhuis veel licht. Opvallend is het overstekende platte dak. Boven het dak zien we een ronde oprijzende lantaarn. Dit principe heeft Peutz op meer plaatsen toegepast onder andere bij het Glaspaleis en bij het Retraitehuis. In het interieur is de overzichtelijkheid van de lagere school nog steeds herkenbaar. Tegenwoordig is hier het centraal bureau RIMO gevestigd. Het bureau Ton Vandenbergh Architecten sloopte in 1999 de overdekte speelplaats, inclusief de buiten de school gelegen groep toiletten voor de leerlingen, het muurtje van de buitenspeelplaats en restaureerde het oude pand. Op de na sloop vrij gekomen ruimte verrees 500 vierkante meter nieuwe kantoorruimte.

12

Schiffelerhof

Schiffeler 1-13

Van de oorspronkelijk uit circa 1660 daterende ramen in het herenhuis zijn er nog een drietal aan de binnenhofgevel op de slaapkamerverdieping bewaard gebleven. In de noordgevel zijn nog sporen van vier van deze ramen zichtbaar. De poortvleugel moet al kort na de bouw van het herenhuis in ongeveer dezelfde stijl er tegen aan zijn gebouwd.
Rond 1800 vond een uitbreiding en verbouwing plaats in verband met het in tweeën splitsen van het goed. Toen is het woongedeelte aan de voorzijde bijgebouwd. Dit bestaat uit twee delen, een haakvormig deel van twee verdiepingen op een kelderverdieping, onder een schilddak en wolfdak, en links daarop aansluitend een lagere vleugel van twee verdiepingen onder een zadeldak afgesloten door een puntgevel met vlechtingen. Een opvallend neoclassicistisch hoog bordes met zijtrappen siert de binnenplaatsgevel.
In de jaren 1980 is de hoeve door de initiatiefgroep 'Herstel Schiffelerhof' gerestaureerd en de bestemming gewijzigd in een alternatieve woonvorm.

13

Schiffelerbos met vijvers

De bronnen die deze vijvers voeden zijn een belangrijke waterleverancier van de Caumerbeek. De waterpartijen die we nu zien zijn de restanten van eeuwenoude visvijvers. Op de onvolprezen kaart van Tranchot, waarvan het blad Heerlen is opgetekend rond 1806, zien we hier vier visvijvers in lijn, omringd door uitgestrekte boomgaarden. Ook op andere plekken in de bron- en kwelgebieden van de Caumerbeek waren vroeger (vis)vijvers. Zij vormden een welkome aanvulling op de agrarische bedrijfsvoering. Wellicht opmerkelijk: er was toen veel minder bos in het Aambos dan nu! In de 20e eeuw verviel het uitbaten van de visvijvers snel. De kennis over de kwekerijen en hun exploitatie is vrijwel geheel verloren gegaan; documentatie en archiefbescheiden zijn zeer schaars.

14

Hoeve Corisberg

Corisbergweg 1

De hoeve, schilderachtig gelegen tegen de helling van het Caumerbeekdal, wordt al in 1371 genoemd als leengoed. De hoeve heeft de in Limburg veel toegepaste vorm van een gesloten bebouwing rondom een binnenplaats. Op de zuidwesthoek bevindt zich het 17e-eeuwse L-vormige woongedeelte, waarvan de begane grond is opgetrokken uit Kunradersteen en de verdieping in baksteen met speklagen en hoekblokken van mergel. In de 17e eeuw werd ook de rest van de zuidgevel vernieuwd met toepassing van mergel. Thomas Vliecks kocht de herenhoeve in 1764. In de voorgevel is toen het ankerjaartal '1768' geplaatst en een gedenksteen met de inscriptie: '*ANNO 1768 THOMAS ULECKS ANNA MAREA HORBACH*'. Stallen en schuren zijn van (veel) latere datum. Aardig detail: aan de beekzijde een muurgedeelte met een bonte mix van breuksteen, mergelblokken, zandsteen, maaskeitjes en vuursteenknollen.
In 2010 is de hoeve verbouwd tot zorgboerderij, waar thans 24 mensen met een verstandelijke beperking werken.

15

Woonhuis

Erol Öztan, 2006

Onderste Caumer 16

De buurtschap Caumer ontstond in en bij het bron- en kwelgebied van de Caumerbeek. In de beekdalen (stromend water, natte broek- en weilanden, vruchtbare rivierklei) was het goed boeren. Dat wisten de Romeinen al, getuige de aanwezige restanten van een Romeinse villa. Beekwater werd hier met behulp van een sluisje (Erk) afgetapt en via een kunstmatig waterloopje (Baek, Bek; Vlot) naar de Romeinse thermen en de middeleeuwse omgrachting van landsfort Herle geleid. Een aantal monumentale boerderijen en de restanten van twee watermolens getuigen van agrarisch succes. In 2006 bouwde Erol Öztan hier een modern woonhuis. Er is geen poging gedaan het pand aan te passen aan zijn cultuurhistorische en landschappelijke omgeving. Binnen en buiten lopen in elkaar over. Het geheel lijkt, afkomstig van elders, hier in de groene entourage van de Caumerbeek te zijn geland.
De houten elektriciteitspalen worden in Caumer, evenals in een aantal andere buurtschappen in Heerlen, sinds 2002 beschermd.

16

Woonhuis (voorheen hoeve en oliemolen)

Onderste Caumer 2

De eerste molen op de Caumerbeek was de Caumeroliemolen. In de 17de en 18de eeuw is de molen in het bezit van de familie Corters. Getuige de muurankers is het huis waarschijnlijk in 1828 herbouwd (van deze ankers zaten voor de laatste verbouwing de '18' aan voorzijde en '28' aan achterzijde van het huis, nu zijn ze herplaatst aan de veldzijde).
De kleine watermolen was onderdeel van de boerenhoeve.
Kort na de tweede wereldoorlog is het molengedeelte, dat aan de noord¬zijde van het tegenwoordige bakstenen huis lag, afgebroken.
In het midden van de 19de eeuw had de watermolen een bovenslagrad met een middellijn van 3,92 meter en een breedte van 68 centimeter.
Het enige wat nog aan de molen herinnert zijn de resten van molenstenen in de tuin. Greppels in het terrein waren eens waterlopen.

17

Hoeve Boven de Poort ('De Erk')

Johannes de XXIII-singel 46

Deze fraaie hoeve van baksteen en vakwerk om een gesloten binnenplaats dateert uit 1739. Dat weten we door een inscriptie op een houten balk boven een ingang die vroeger met het vakwerkdeel verbonden was: 'ANNO 1739 P.PRYDEN 27 MEY DIT HVIS STAET IN GOODE HANT GODT BEWAER DIT VOR FE(V)R EN BRANT'. In 1780 werd er een schuur bijgebouwd. Boven de poort zijn muurankers '1808' aangebracht, wat wijst op een verbouwing. De ellipsboogpoort en segmentboogvensters met houten kozijnen, oren en ontlastingsbogen zijn bouwkundig gezien inderdaad uit het begin van de 19de eeuw. In de periode 1972-1982 werd de hoeve op particulier initiatief gerestaureerd.

18

Caumer(graan)molen

Caumermolenweg 12

De oudste Heerlense molen is de Caumermolen, die het dichtst bij de berg ligt. Al in 1371 wordt de molen genoemd. Het is tevens de banmolen van Heerlen die eigendom was van de landsheer. Alle inwoners van de ban (het rechtsgebied) moesten er hun graan laten malen. Het voorkomen als banmolen houdt in dat de molen nog (veel) ouder moet zijn. Wat nu nog over is van de Caumermolen - de laatste grote restauratie dateert van 1970 - is een groot woonhuis, voor het grootste deel opgetrokken uit baksteen. Het is al lang geen molen meer, maar is wel nog een rijksmonument. De jaarankers 1787 herinneren aan een grote verbouwing. Het woongedeelte heeft dan ook nog steeds het aanzien van die tijd, met enkele oudere elementen aan de achterzijde. De molen is blijkbaar in gebruik geweest tot 1929. Toen verhuisde de pachter-molenaar, P. Roex, vanwege de lage waterstand naar de Oliemolen. Bij de inventarisatie van Limburgse molens uit 1957 bleek het molenwerk al gesloopt. De molenbeek en de stuwvijver zijn verland. In 1953 werd de molen verkocht aan de gemeente Heerlen en hij is nu particulier eigendom.

19

Oostenrijkse woningen

Caumermolenweg

Deze woningen treffen we op meer plaatsen in Parkstad Limburg aan. In Groen van Toen zijn ze te vinden aan de Oliemolenstraat en aan de Caumermolenweg. Kort na de Tweede Wereldoorlog werden in Nederland circa 800 van deze noodwoningen gebouwd. Limburg kreeg er 200 toegewezen; ook de gemeente Heerlen en een aantal mijnbedrijven toonden belangstelling. De woningen werden als een compleet bouwpakket uit Oostenrijk aangeleverd en door plaatselijke aannemers in korte tijd, op een fundering plus kelder, gemonteerd. Een aanvankelijke scepsis over de 'primitieve' bouwwijze veranderde snel. De woningen blijken een goed wooncomfort en een lange levensduur te hebben. Oostenrijk had na de oorlog niet alleen een groot voedseltekort maar ook een gebrek aan buitenlandse valuta. Dat laatste gold ook in Nederland. Er ontstond ruilhandel in Europa: als tegenprestatie voor de woningen gingen zaden, gedroogde groenten en visconserven naar Oostenrijk. Een groot deel van het gebruikte hout was overigens afkomstig uit Zweden.

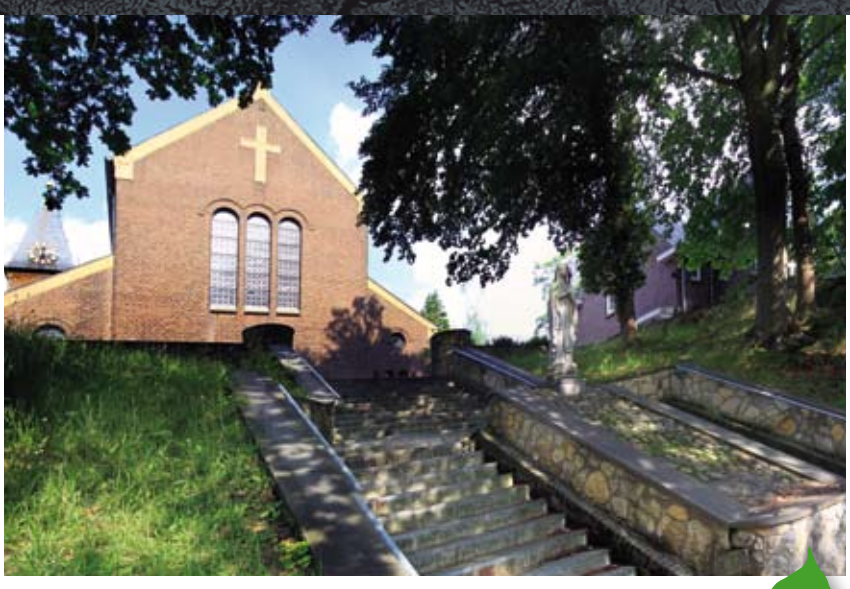

20

RK Kerk met pastorie

C. en J. Franssen, 1927

Gerard Bruningstraat 2-4

In de snel groeiende mijnwerkerswijk Molenberg diende een goede parochiale zielzorg en kerkorganisatie te worden gesticht. Jarenlang fungeerde een grote schuur van de hoeve Molenberg als noodkerk (later patronaat), in afwachting van een heus godshuis met pastorie. De officiële naam van de nieuwe parochie was: 'Verschijning van de Onbevlekte Maagd', maar in de volksmond werd dit snel 'O.L.V. van Lourdes'. Vader en zoon Franssen stonden bekend om traditionele ontwerpen in baksteen. De kerk rijst hoog op uit het dal van de Caumerbeek. De beide torens staan verder van de stijlrand aan de oostzijde. De kerk is gebouwd met een zogeheten benedictijns koor. Het koor ligt zeven (zeven sacramenten) treden hoger dan het schip. In 1936 kreeg de kerk een Lourdes-altaar.
Voor de trappenpartij, buiten vóór de kerk, werd een ouder plan van Peutz uitgevoerd, in rustieke Kunradersteen en beton. Statig, in twee delen, voeren de treden heuvelopwaarts naar het omsloten kerkpleintje.

21

Hoeve Molenberg

Justus van Maurikstraat 37

De grotendeels uit baksteen opgetrokken hoeve is geplaatst om een gesloten binnenplaats. De voorvleugel van twee verdiepingen heeft een zadeldak, afgesloten door puntgevels. De verdieping en topgevels zijn voorzien van hoekblokken en enige horizontale banden van mergel, zogeheten speklagen. De rechter zijgevel is beneden nog van Kunradersteen; aan de zijkant links jaarankers 16. . en enige schietgaten in Kunradersteen. Voorts bevatten de zijgevels en de voorgevel uilengaten in mergel. Boven de met mergel omlijste rondboogpoort herinnert een verweerd inschrift in mergelsteen aan het feit dat het echtpaar Stassen-Melchers in 1776 aan de hoeve heeft verbouwd. Jaarankers op de gevel aan het binnenplein vermelden het jaar 1778. Mogelijk dat in deze jaren bouwdelen van houtskeletbouw ('vakwerk') opnieuw zijn opgetrokken in baksteen. Het achterste deel van het pand, ooit een grote schuur, heeft in de 20e eeuw dienst gedaan als noodkerk, patronaat en jeugdcentrum. Vanaf 1989 biedt het pand een monumentaal onderdak aan zestien appartementen.

22

Landhuis

F. Peutz, 1919

Caumerbeeklaan 80

Zes jaar voor het behalen van zijn ingenieursdiploma aan de Technische Hogeschool te Delft ontwierp Peutz dit chaletachtige pand voor notaris Wijnands. Het werd zijn eerste uitgevoerde ontwerp. Het meest in het oog springt de steile asymmetrische kap met houten beschieting. Hij speelt met het thema 'ongelijkheid' door de dakranden aan de voorzijde naar binnen toe af te schuinen en aan de achterzijde een wolfeind toe te passen.
De linker- en rechterzijgevel laten vreemde verschillen zien. De open veranda is even breed als het hoofdgebouw. De Dorische zuilen staan in het midden iets verder uit elkaar.
De een herkent in dit gebouw klassieke en koloniale stijlkenmerken.
De ander ziet invloeden van de Amsterdamse School. Zoals in meerdere huizen van Peutz heeft het interieur een doorlopende trapruimte met rechte steektrappen en bordessen. Dit ontwerp past in de zoektocht van de jonge Peutz naar nieuwe concepten.

23

Woninggroep

Jan Stuyt, 1920

Molenberglaan 46-48-50

Hier is gekozen voor drie aan elkaar gebouwde woningen onder een groot tentdak. Opvallend is de symmetrie van het grote dak waarbij de middelste woning twee dakkapellen heeft die ieder deel uitmaken van een dubbele dakuitbouw.
Het rechterhuis is helemaal geschilderd waardoor de bakstenen rollagen boven de ramen niet meer zichtbaar zijn. Stuyt heeft hier niet vastgehouden aan de symmetrie en de middelste erker niet weggelaten, wel heeft alleen de middelste bewoner een ovaal raampje gekregen.
De boogvormige luifels zijn frappant.

24

Woonhuis

W. Tap, 1927

Molenberglaan 27

Vroeger was het goed boeren bij de beek. Het groene beekdal werd na 1900 herontdekt als fraaie woonomgeving. De Molenberglaan en Caumerbeeklaan werden nadrukkelijk ontworpen als aantrekkelijke vestigingsplaats voor een snel groeiende groep hoger opgeleiden (ingenieurs, artsen, hoge beambten, vrije beroepen) in de mijnstad Heerlen.

Kenmerkend voor dit pand is de asymmetrische gevel met links een portaal met voordeur achter een parabolische boog en rechts twee omlopende hoekramen waarvan de ramen op de begane grond zijn voorzien van bovenlichten met glas en lood. Op de verdieping zijn bewerkte houten kozijnen geplaatst. De uitkragende dakvorm heeft een in het oog springende daklijst. De voorgevel heeft een abstract gedecoreerde top bestaande uit: een houten beschieting, een uitstekende gootklos, een licht naar buiten geknikt venster en een stenen hanger.

25

Dubbele villa Hertzdahl-Horn

J. Gratama en N. Ramakers, 1918

Molenberglaan 15-17

De symmetrische opbouw en de hoge dakkap geven het ensemble een monumentale uitstraling. We herkennen een plint van grof gehakte natuursteen, zoals we vaker in Heerlen en omgeving zien. Houten beschietingen boven de erkers en langs de dakranden. De plattegronden van de woningen zijn gespiegeld. Op de begane grond lag aan de voorzijde een brede salon met erachter een kantoor en een grote hal. Op de 1e verdieping bevond zich een ruime biljartkamer. De kap was oorspronkelijk met riet bedekt. Hiermee werd aansluiting gezocht bij de landelijke omgeving. Het Aambos en de Caumerbeek vormden een groen en aantrekkelijk decor voor het wonen op stand in 'Villapark Molenberg'. Ramakers was een architect uit Sittard, waarschijnlijk bevriend met de opdrachtgever. Jan Gratama (1877-1947) was niet alleen architect, maar ook publicist en redacteur. Hij was de eerste bouwkundige die de term Amsterdamse School gebruikte.

26

Villa Francisca

A. Boeken, 1921

Sint Franciscusweg 69

Deze villa heeft twee in elkaar grijpende rieten zadeldaken met wolfeinden. Het metselwerk is uitgevoerd in Vlaams verband (kop en strek naast elkaar). De verspringende plint bestaat uit donkere baksteen. De houten kolommen bij de voordeur en de hoekramen zijn uitbundig met schuine sneden bewerkt.
De architect heeft architectuurhistorici wel wat hoofdbrekens gekost.
Is het een grote sculptuur dat aansluit bij het expressionisme van de Amsterdamse School? Een reactie op de internationale stijl en het Nieuwe Bouwen met haar rechte lijnen, kubisme en ornamentloze vlakken?
Of toch een voorloper van de Delftse School, op zoek naar een inspiratie bij de 19e-eeuwse plattelandsarchitectuur met zijn boerderij-achtig voorkomen en rieten dak?

27

Bernardinuscollege

Jos. Seelen, 1912; uitbreidingen: Jos. Wielders, 1923-1931, P.W. Lerou, 1958

Akerstraat 95

Toen de Franciscanen hier een klooster met een Hogere Burger School (HBS) voor jongens lieten bouwen, was de 'achtertuin' als het ware een onbebouwd groen gebied. Op een kaart van 1925 staan in de omgeving van het Aambos drie belangrijke oost-westverbindingen: de Gasthuisstraat, de Oliemolenstraat en de Molenberglaan. Studies voorafgaande aan het uitbreidingsplan van 1936 laten naadloze groenzones zien tussen Akerstaat en Caumerbeek. Ook de algemene begraafplaats maakte daar deel vanuit.
In 1923 bouwde Wielders links en rechts van de oorspronkelijke vestiging langgerekte vleugels. Hierdoor kreeg het Sint Bernardinuscollege een grote U-vorm. Een nieuwe kapel werd toegevoegd in 1930/1931. De architectuur is soberder en meer ingetogen dan de andere vleugels.
De uitbreiding van Lerou uit 1958 (gymnasium) toont een strakkere en abstractere werkwijze die aansluit bij de wederopbouwarchitectuur. Een grootschalig ritme van betonnen kolommen en experimentele vlakvullingen.

28

Woonhuis Kupka

Fritz Peutz, 1954

Sint Fransiscusweg 29

Eenvoudige villa, mooi gelegen, met een tuin grenzend aan het groen van Caumerbeek en Aambos. Opvallend aan deze kubistisch gecomponeerde villa is het gebruik van baksteen in plaats van pleisterwerk. Verder heeft het huis raamkozijnen die bestaan uit een combinatie van hout en staal.
Een aantal ontwerpen van Peutz uit de jaren 1950 hebben minder waardering gekregen dan de eerdere topstukken. Zo is bij voorbeeld het hoofdkantoor van de LTM (ter plaatse van het geplande Maankwartier), met een vergelijkbare vormentaal als deze woning, al afgebroken.
Ook andere bakstenen gebouwen van Peutz, zoals de Melkfabriek aan de Eurenderweg, zijn verdwenen.
Het Molenbergpark levert dan ook een bijdrage aan onze kennis van het werk van Peutz en de architectuurgeschiedenis van Heerlen.

29

Woonhuizen Leenaers

Fritz Peutz, 1934

Sint Antoniusweg 7 en 9

Dit dubbelblok roept de indruk op van één grote villa en staat te boek als de 'woonhuizen Leenaers'. Dit witte blok is riant gelegen in het beekdal met zicht op de zoom van het Aambos.
Het beeld van een grote woning, in plaats van twee afzonderlijke kleinere huizen, wordt verkregen door het symmetrische patroon, dat logisch voorkomt uit het twee-onder-een-kapwoningen, met behulp van een aantal architectonische trucjes aan te passen.
De hoofdentrees zijn verschillend gesitueerd in de linkerzijgevel en in een bijgebouw aan de rechterkant. De rechter woning heeft een L-vormige woonkamer met een groot raam, terwijl de linkerwoning een kleiner woonkamerraam heeft met daarnaast het Wc-raam. Tenslotte is de zuidgevel belangrijker gemaakt met een grote schoorsteen, die oprijst vanuit de keuken in het bijgebouw.

30

De Oliemolen

Oliemolenstraat 32

Deze uit de 15e eeuw daterende monumentale molen is om een gesloten binnenplaats opgetrokken uit gedeeltelijk witte baksteen. Het molenhuis is van vakwerk op een ondergrond van mergel. Het fraaie krulanker met het jaar 1740 duidt op een verbouwing door Theodoor Dautzenberg.
Het woonhuis is een moderne aanbouw uit 1929 (H. Dassen).
In de 16e eeuw deed de molen dienst als volmolen. Later kreeg men toestemming om olie te persen. De olie kwam uit zaad, vooral lijnzaad, raapzaad en koolzaad, maar ook beukennootjes en huttentut. Het product werd gebruikt als smeermiddel. De pers'afval' werd hergebruikt en tot lijnkoeken geperst, een gewild veevoer.
Vanaf 1829 werd ook graan in de molen gemalen. Dat gebeurt anno 2012 nog steeds. Het molenrad is geheel vernieuwd. Naast het pand staat nog een redelijk authentiek vakwerkbakhuis, dat wordt gerestaureerd en weer in gebruik zal worden genomen.

31

Iepenpage

Heerlen vlinderstad? Tegenover de Oliemolen, tussen beek en bos, staan twee oude iepen. Deze bomen staan bekend als de waardbomen van een kleine populatie van iepenpages. Deze plek staat bij de Vlinderstichting bekend als de enige plaats in ons land waar de vlinder de afgelopen 20 jaar een constante en bewezen habitat heeft. De iepenpage is een dagvlinder uit de familie *Lycaenidae*, de kleine pages, vuurvlinders en blauwtjes. De soort overwintert als ei op twijgen van de waardplant en komt heel vroeg in het voorjaar uit op het moment dat de waardboom begint te bloeien. De vliegtijd is van begin juni tot eind augustus. De imago's (het na de metamorfose volwassen insect) vliegen laat op de dag, en doorgaans alleen hoog in de bomen. U hoeft dus niet met een netje te gaan zoeken. De gemeente heeft de soort inmiddels 'geadopteerd' en jonge iepen aangeplant.

32

Groep drive-inwoningen

J.J. Fanchamps,1958

Groene Boord

J. J. Fanchamps (1912-1982) bezocht de MTS in Heerlen en studeerde verder aan de Technische Hochschule in Aken. Fanchamps werd vooral bekend om zijn betonnen kerken.
De woningbouw is minder gekend. Deze originele woninggroep laat echter met overtuiging de veelzijdigheid van zijn oeuvre zien. Het gaat hier om de vroegste drive-inwoningen in Heerlen. Later is dit type veelvuldig toegepast. Er wordt gebruik gemaakt van de hoogteverschillen en de landschappelijke context van het Aambos. Aan de lage zijde kan men naar binnen rijden en daarboven zijn balkons gelegen die uitkijken op de natuurlijke omgeving. Anders als bij de ernaast gelegen woningen (van Fr. Peutz) kiest Fanchamps niet voor het platte dak maar voor een lessenaars dak. Een knipoog naar de steile helling van de Molenberg.

33

Dubbel woonhuis

Frits Peutz, 1950

Groene Boord 15 en 17

Twee artsen, werkzaam in het oude ziekenhuis aan de Putgraaf, dr. De Wever en dr. Dijkhof, benaderden Peutz voor een gezamenlijk ontwerp: gekoppelde woonhuizen. Het waren de eerste woonhuizen gelegen aan het Groene Boord, dat de overgang vormde tussen het centrumgebied en de beekzone. Horizontale belijning overheerst in het ingetogen strakke ontwerp. Opvallend zijn het ogenschijnlijke platte dak, de witte gevels en de strakke L-vormige balkons die links en rechts de hoeken omarmen.
Op het eerste gezicht lijkt het blok symmetrisch, maar een nadere beschouwing leert dat de linkerwoning een verdieping heeft met meer ramen (andere indeling) en een vleugel langs de Zomerstraat.

34

Voormalige Verpleegstersflat

Frits Peutz, 1954

Groene Boord 21

In het begin van de twintigste eeuw werd aan de Putgraaf het Sint Jozefziekenhuis gebouwd. De ‘verpleegstersflat’ vormde de afsluiting van het complex aan de oostzijde. Het gebouw was het eerste hoge flatgebouw in Heerlen. Het gebouw is gemaakt van in het werk gestorte beton en staat op funderingspalen. Sober en streng van opzet, maar het ritme van de betonnen vloeren en wanden geven toch een zekere ‘openheid’. Tegen het complex aan (zijde Begraafplaats) was een eenvoudige kleine woning met platdak geplaatst. Daar woonde de geestelijke verzorger van de verpleegsters (nu een winkel).
Het pand wordt gewaardeerd als een voorbeeld van de nieuwe woonvormen uit de jaren 1950. Stedelijke dichtheid op een klein oppervlak, met goede bezonning en vrij uitzicht op de omgeving. Daarbij werd bij voorkeur niet gebruik gemaakt van traditionele baksteen maar van gewapend beton. Het gebouw heeft tegenwoordig weer een woonbestemming (studentenhuisvesting).

Aambos

November 1917. De gemeente Heerlen koopt het oude hellingbos bij de Caumerbeek aan van de erven van ir. Henri Sarolea (1844 - 1900). Het perceel hakhoutbos meet slechts iets meer van vier hectare. Maar de gevoelswaarde van het eeuwenoude bosperceel (1668: 'auenbosch') is voor de Heerlense burgerij veel groter. Stadsparken elders zijn een lichtend voorbeeld. Ook de groeiende interesse voor natuur(bescherming) en de behoefte aan recreatie spelen een rol. De bezoekers van het aangrenzende sanatorium (Huis De Berg) genieten mee.

Het perceel werd het startpunt van de ontwikkeling van een groter groengebied dat langs de beek werd gevormd. De juridische en stedenbouwkundige basis was vastgelegd in een gewijzigd uitbreidingsplan van 1912-1913. Hierin werd bepaald dat een nieuw 'villapark Molenberg' zou worden aangelegd op de glooiende gronden aan de oostzijde van de Akerstraat, nu de Molenberglaan, Caumerbeek- en Caumerdalselaan en Sint Franciscusweg. Het pittoreske groengebied diende hoogopgeleiden en ondernemers te verleiden zich te vestigen in de snel groeiende mijnstad Heerlen.

Vanaf 1919 werd het oude Aambos omgevormd tot 'stadswandelparkje'. Nieuwe beplanting, een omheining en een boswachterswoning volgden. Een vroeg onderdeel van de aankleding was de rustieke houten voetgangersbrug uit 1920. Maar ook verlichting, drainage, houten banken en een fontein werden gerealiseerd. Andere percelen zoals het 'Tijdig-boschje' werden toegevoegd, een muziekkiosk en horeca-uitspanning met dansvloer aangelegd.
Een mijndirecteur schonk twee herten, het begin van een heus hertenkamp. Tussen 1932 en 1935 werden enkele voorstellingen gegeven in een geïmproviseerd openlucht-theater. Van 1930 tot pakweg 1965 was het Aambos een groen symbool van vertier en romantiek in Heerlen.

Tussen ruwweg de Caumer(graan)molen en de Schiffelerhof lag nog een stuk hellingbos. Ook dat werd ontwikkeld tot recreatiebos, het nieuwe Aambos. Een aantal oude hoeven kwamen in bezit van de gemeente. Zij kregen later weer een (woon)bestemming, maar delen van de bijbehorende gronden werden aan het groengebied toegevoegd. Het geheel werd met behulp van paden en groenstroken verbonden, en werd uiteindelijk een groengebied van zo'n 45 hectare. Het paviljoen met dansvloer en kiosk werd rond 1970 gesloten. De loop was eruit. Eind jaren 1980 verloederde vooral het oude Aambos door drugsoverlast uit de binnenstad. Voor wandelaars werd het bos onprettig en onveilig. Eind jaren 1990 ontstonden er plannen om het bos te renoveren. Het landschapsarchitectuur-bureau Kragten werd ingeschakeld om de omvorming te begeleiden. Onder begeleiding van een ecoloog zijn in januari 2002 de werkzaamheden in het bos gestart. Er is een nieuwe entree gerealiseerd, paden zijn opgeknapt en verlegd.

Anno 2012 is de voetgangersbrug vernieuwd en worden er weer plannen gesmeed om het 'boscafé' nieuw leven in te blazen. En gaat dit stuk Heerlens 'Groen van Toen' een nieuwe toekomst tegemoet!

512